

واکاوی انواع هویت در داستان‌های نوجوانان بر اساس نظریه روانی - اجتماعی

اریکسون^۱

وجیهه حسینی؛ اعظم صنعت‌جو*؛ عاطفه شریف، سیدامیر امین یزدی^۵

تاریخ دریافت ۹۸/۱/۲۰ تاریخ پذیرش ۹۸/۵/۴

چکیده

هدف: پژوهش حاضر در نظر دارد وضعیت کتاب‌های داستانی نوجوانان را از حیث ابعاد هویت‌یابی و به تفکیک تألیف و ترجمه بررسی نماید. یکی دیگر از اهداف این پژوهش آن است که از میان داستان‌های بررسی شده، فهرستی از داستان‌هایی که بیشتر از بقیه به انواع هویت توجه داشته‌اند، معرفی شود.

روش: پژوهش حاضر، توصیفی است و از رویکرد تحلیل محتوا به منظور جمع‌آوری داده‌های پژوهش استفاده شده است. جامعه آماری شامل تمامی کتاب‌های داستانی گروه‌های سنی "د" و "ه" است که در سال‌های ۹۴-۱۳۹۰ توسط انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان منتشر شده است و در مجموع، ۱۸۰ عنوان داستان را در برمی‌گیرد. **یافته‌ها:** بررسی‌ها نشان داد در داستان‌های مورد بررسی به انواع مختلف هویت به شکل یکسانی توجه نشده است. بیشترین توجه نویسندگان داستان‌ها به هویت فردی، هویت خانوادگی، هویت گروهی، و هویت ملی تمرکز یافته است. سایر انواع هویت به تفکیک در داستان‌های تألیفی و ترجمه‌ای متفاوت است. بنابراین می‌توان گفت کم‌توجهی به سایر هویت‌ها، اثرات منفی و آسیب‌های جدی و جبران‌ناپذیری را در زمینه شکل‌گیری و تثبیت هویت نوجوانان بر جای می‌گذارد. در بخش پایانی یافته‌های پژوهش، هفت عنوان از داستان‌های برتر با در نظر گرفتن مؤلفه‌های هویتی مطرح در نظریات روانشناسی معرفی شده است.

واژه‌های کلیدی: انواع هویت، داستان‌های نوجوانان، نظریه روانی - اجتماعی اریکسون، داستان‌های

مناسب

مقدمه

^۱ این مقاله، برگرفته از رساله دکتری است.

^۲ دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران،

vajilhehoseini@gmail.com^۲

^۳ استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)، sanatjoo@um.ac.ir

^۴ استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران، a.sharif@modares.ac.ir

^۵ استاد روانشناسی مشاوره و تربیتی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران، yazdi@um.ac.ir

پرداختن به مسائل دوره نوجوانی و ویژگی‌ها و الزامات آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است زیرا فرد در طول این دوره باید علاوه بر پذیرش و سازگاری با تغییرات و تحولات این دوران، هویت منسجمی نیز برای خود کسب کند. یکی از مهم‌ترین نظریه‌های مطرح در این حوزه، متعلق به اریک اریکسون است. وی یکی از روانکاوانی است که عموماً به «روانشناس خود» معروف است. مفهوم هویت^۳ در حوزه روانشناسی، اولین بار توسط این روانشناس مورد بحث قرار گرفت (شاملو، ۱۳۹۱). مرحله پنجم^۴ در نظریه اریکسون، نقطه عطفی در راه تثبیت بهره‌وری یک انسان در طول زندگی (از بلوغ تا بزرگسالی) محسوب می‌شود (منصور، ۱۳۹۵). رشد سریع جسمی در این دوره عامل مهمی برای مضطرب کردن نوجوان است. اما مهمتر از رشد جسمی، مسئله اصلی نوجوان که دائم با آن درگیری فکری دارد، هویت است: او می‌خواهد بداند کیست؟ و که خواهد شد؟ نوجوان در پی یافتن پاسخ این سؤال دچار یک تعلیق روانی-اجتماعی^۵ می‌شود و مضطربانه با افراد و گروه‌های مختلف همانندسازی می‌کند. به این ترتیب هویت‌های مختلف را می‌آزماید تا سرانجام با عقاید و ارزش‌های یک گروه اجتماعی احساس وحدت درونی کند (رفیعی، ۱۳۸۱).

مفهوم هویت شامل مکانیسم‌های اجتماعی-روانی‌ای است که تجانس و یکدستی خویشتن را در برابر تنوع اجتماعی و زمانی تأمین می‌کند. این مکانیسم‌ها قبول تفاوت‌ها و تشابه‌های ما را با دیگران در ما تنظیم می‌کنند (تاپیا، ۱۳۸۶). به نظر اریکسون، "هویت من"-یعنی این احساس که انسان کیست و جایگاه او در نظام‌های اجتماعی کجاست-مهمترین ویژگی مرحله پنجم رشد است.

^۱Eric Erikson

^۲Ego Psychologist

^۳Identity

مراحل رشد از نظر اریکسون عبارت است از: اعتماد در برابر بی‌اعتمادی (تولد تا حدود ۱/۵ سالگی)؛ خودگردانی^۴ در برابر شرم و تردید (۱/۵ تا ۳ سالگی)؛ ابتکار عمل در برابر احساس گناه (۳ تا ۵ سالگی)؛ پشتکار در برابر احساس حقارت (۵ تا ۱۳ سالگی)؛ هویت‌مندی در برابر آشفتگی هویت (۱۳ تا ۲۰ سالگی)؛ صمیمیت در برابر انزوا (۲۰ تا ۴۰ سالگی)؛ نسل‌پروری در برابر بی‌حاصلی (۴۰ تا ۶۰ سالگی)؛ انسجام در برابر یأس (۶۰ سالگی به بعد)

Psychosocial Moratorium

^۶ Identification

بحران از آنجا آغاز می‌شود که فرد در راه هویت‌یابی، دچار سرگردانی^۱ شود. بنابراین، مشخصه عمومی این مرحله را «هویت در برابر سرگردانی» اعلام می‌دارد (کریمی، ۱۳۹۰).

اریکسون (۱۹۶۸) معتقد است هویت ممکن است از دو راه منحرف شود: ۱) پیش از آنکه رشد کند، تثبیت شود و ۲) بدون هیچ محدودیتی گسترش یابد. چنانچه تصور فرد از خود، زود تثبیت شود بر تمام توانایی‌های او تأثیر می‌گذارد. برای این نوجوان تأیید دیگران از اهمیت خاصی برخوردار است؛ کمتر استقلال رأی دارد؛ مضطرب بوده و از افکار سطحی برخوردار است، ارزش‌های والدین خود را پذیرفته و رابطه نزدیکی با آنها خواهد داشت. در حالی که اگر فرد با جستجوی فعالانه به احساس هویت قوی دست یابد در مقایسه با فردی که هویتش، بدون آنکه این دوره را گذرانده باشد شکل گرفته، استقلال رأی بیشتری دارد و به خود با دیدی مثبت می‌نگرد. به طور کلی اریکسون، چهار عرصه را برای هویت تعریف می‌کند: مذهبی، جنسی، سیاسی و شغلی (برگر، ۱۳۹۴). صدر و صرافی (۱۳۸۶) اشکال هویت را در سه گروه اصلی هویت فردی، هویت اجتماعی (شامل هویت نژادی، تباری، قومی، دینی، زبانی، طبقاتی، جنسی، ملی)، و هویت انسانی بیان نموده‌اند. شرفی (۱۳۹۲) انواع هویت را شامل هویت فردی، خانوادگی، ملی، دینی، اجتماعی، فرهنگی، و تمدنی می‌داند.

بیان مسئله

پاسخی که نوجوان برای پرسش‌های مربوط به هویت خود پیدا می‌کند، به پیش‌نیازهای مختلفی بستگی دارد. از جمله این عوامل می‌توان به شخصیت والدین، شرایط خانوادگی، شرایط آموزشی، گروه دوستان، گروه‌های مرجع، شرایط اجتماعی- فرهنگی، و رسانه‌های اجتماعی و گروهی اشاره کرد (سبحانی‌جو، ۱۳۸۳؛ برجعلی، ۱۳۸۷؛ احدی و جمهری، ۱۳۹۱؛ لطف‌آبادی، ۱۳۹۵).

یکی از خاستگاه‌هایی که هنجارها و ارزش‌ها از آنجا نشر و اشاعه پیدا می‌کنند، رسانه‌های همگانی است و منظور از آن رادیو، تلویزیون، مطبوعات، فیلم‌ها، کتاب‌ها، روزنامه‌ها و مانند آن است (سبحانی‌جو، ۱۳۸۳؛ پارسا، ۱۳۹۳). متخصصان در تعریف ادبیات کودکان، این نوع از ادبیات را به مجموعه آثار و نوشته‌هایی اطلاق می‌کنند که به وسیله نویسندگان متخصص برای مطالعه آزاد کودکان تهیه می‌شود و در همه آنها ذوق و سطح رشد و نضج کودکان مورد توجه قرار گرفته

است (Good, 1945). حجازی (۱۳۹۴) ادبیات کودکان و نوجوانان را از لحاظ موضوع به سه دسته کلی داستان، غیرداستان، و شعر تقسیم کرده است.

داستان‌ها، به منزله یکی از انواع آثار مکتوب، از منابع مؤثر در شکل‌گیری شخصیت کودک و نوجوان به شمار می‌رود. ادبیات داستانی دانش تجربه‌هاست، به وسیله احساس آدمی حس می‌شود و با اندیشه وی ادراک می‌گردد (پراین، ۱۳۹۱). بنابراین اگر نوجوانان با خواندن کتاب‌های مناسب بتوانند وجه اشتراکی بین احساسات، توانمندی‌ها یا مشکلات خود و شخصیت‌های داستان پیدا کنند، شناخت بهتری نسبت به آن حالت‌ها به دست می‌آورند. در نتیجه همانندسازی و شناخت، امکان بحث و برون‌ریزی احساسات (یعنی تخلیه هیجانات) را میسر می‌سازد که می‌تواند در رشد شخصیت و حل مشکلات مؤثر باشد (پریخ، ۱۳۸۲).

بنابراین با توجه به ابعاد تربیتی آثار ادبیات کودکان و نوجوانان، توجه به نیازهای نوجوانان در تنظیم محتوای این آثار از سوی نویسندگان و ناشران باید رعایت شود. اما علیرغم این اثرگذاری شناخته شده بر حل مسائل مبتلابه خصوصاً در کودکان و نوجوانان، مروری بر متون، حکایت از توجه ناکافی در این حوزه دارد به گونه‌ای که مشخص نیست تا چه میزان منابع، به این مهم پرداخته‌اند و وضعیت موجود چگونه است. از جمله کتاب‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان که یکی از نهادهای تأثیرگذار و از باسابقه‌ترین ناشران در حوزه ادبیات کودک و نوجوان است و به تولید آثار مرتبط با نیازهای گروه‌های سنی مختلف می‌پردازد، چه وضعیتی از حیث توجه به بحث هویت‌یابی و بحران هویت نوجوانان دارد. همچنین، از آنجا که ادبیات هر کشوری بازنمونی از ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی همان کشور است و محتواهای متون ادبی بیشتر در غالب فرهنگ یک کشور تولید می‌شود و ویژگی‌های فرهنگی کشورها با یکدیگر متفاوت است لذا ممکن است تفاوت رویکردی در آثار ادبی نگارش یافته وجود داشته باشد. بدین منظور مسئله مورد نظر این پژوهش آن است که وضعیت موجود کتاب‌های داستانی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان (به تفکیک تألیف و ترجمه) برای مخاطبان نوجوان از حیث پرداختن به مقوله هویت‌یابی چگونه است.

در ادامه، تعریف کوتاهی از هر یک از انواع هویت که در پژوهش حاضر به آن پرداخته شده است بیان می‌شود.

- ۱- هویت فردی یا شخصی: هویت فردی به جنبه‌های خاص و ویژه شخصی ارتباط دارد و دربرگیرنده مفهومی انتزاعی و کلی از خویشتن است (محسنی، ۱۳۸۴). بر اساس نظر بروئر^۱ (۱۹۹۱)، هویت شخصی عبارت از «خود» فردیت یافته، است.
- ۲- هویت خانوادگی: خانواده سازمانی است اجتماعی مرکب از مادر، پدر، کودک و احیاناً بستگان آنان (آگ برن و نیم کوف، ۱۳۸۱).
- ۳- هویت گروهی یا اجتماعی: هویت اجتماعی عبارت از دانش فرد نسبت به تعلق او به گروه‌های اجتماعی و و معانی ارزشی است که از تعلق داشتن به آن تحولات برایش حاصل می‌شود
- ۴- هویت دینی یا مذهبی: دین از لحاظ فردی، شبکه‌ای است از اعتقاد به نیروهای فراطبیعت، و از لحاظ اجتماعی، شبکه‌ای است از سازمان‌های اجتماعی بر اساس آن اعتقاد و شامل مفاهیم و احکام و شعائر مخصوص (آگ برن و نیم کوف، ۱۳۸۱).
- ۵- هویت فرهنگی: مجموعه یا نظامی از باورها، ارزش‌ها، رسوم و رفتارها که اعضای جامعه آن‌ها را به کار می‌بندند تا خود را با جهان و نیز با یکدیگر سازگار سازند را هویت فرهنگی می‌نامند (قاسمی، ۱۳۸۳).
- ۶- هویت تحصیلی: مهارت‌های پایه تحصیلی، نظیر توانایی خواندن و فهمیدن و نوشتن و همچنین توانایی تحلیل مسائل و موقعیت‌ها و برخورداری از قدرت تفکر انتقادی درباره آنها هم برای خود فرد و هم برای جامعه دارای اهمیت بزرگی است (لطف آبادی، ۱۳۷۹).
- ۷- هویت شغلی: اشتغال مناسب و کسب درآمد، یکی از پیش شرط‌های اساسی برای وصول به کمال اجتماعی و اقتصادی است (لطف آبادی، ۱۳۹۵).
- ۸- هویت جنسی و جسمی: منظور از هویت جنسی، احساس درونی درباره مرد بودن یا زن بودن است (لطف آبادی، ۱۳۷۹). به گفته لوپاتا^۲ (۱۹۹۳)، رشد مفهوم مرد بودن یا زن بودن در این معنا از مقوله یادگیری و فرهنگ است.
- ۹- هویت قومی: قومیت را عبارت از بستگی به خاک، نژاد و مذهب دانسته‌اند (Libekind, 1992). همبستگی قومی ناظر به سرزمین معین و فرهنگ (دین، زبان و آداب و رسوم) مشخصی است که در طول زمان به وجود آمده و تحول می‌یابد (صدر و صرافی، ۱۳۸۶).

Brower

Lopata, H. Z.

۱۰- هویت ملی: واژه ملت رجوع به گروه بزرگی از اجتماع انسانی است که افراد آن با آگاهی و در جو تفاهم و آزادی و اراده زیست جمعی با هم، بر روی سرزمین معینی زندگی می‌کنند، پایتخت معینی داشته و تحت حاکمیت دولتی مستقل و خودی قرار دارند (صدر و صرافی، ۱۳۸۶).

پیشینه پژوهش:

به دلیل ضرورت توجه به تحلیل و ارزیابی متون نگارش یافته برای کودکان و نوجوانان، تاکنون پژوهش‌های زیادی از زوایای مختلف به این مسئله پرداخته‌اند. در این میان، با توجه به اهمیت کتاب‌های درسی در هویت‌بخشی به دانش‌آموزان، بیشتر پژوهش‌های این گروه به تحلیل کتاب‌های درسی تمرکز دارند. کیم (Kim, 2004) در پژوهش خود به هویت ملی در برنامه درسی کره و جکسون (Jackson, 2006) در پژوهش دیگری به بررسی تأثیر برنامه درسی تاریخ بر هویت ملی دانش‌آموزان آمریکایی مهاجر پرداختند. در پژوهش‌های داخلی نیز فیاض (۱۳۸۷) و زاویه و عزیزی (۱۳۹۲) به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی در زمینه ابعاد هویت دینی و ملی پرداختند. نمونه‌ای از توجه به مضامین و آموزه‌های سیاسی در کتاب‌های درسی در پژوهش افهمی (۱۳۸۵) صورت گرفته است. همچنین، فروتن (۱۳۸۹)، حاضری و احمدپور (۱۳۹۱) و کاردان، فتحی‌آذر و ادیب (۱۳۹۶) در پژوهش‌های جداگانه‌ای به مطالعه محتوای کتاب‌های درسی از نظر مضامین مربوط به جنسیت و هویت جنسی پرداخته‌اند. همچنین در تعداد زیادی از پژوهش‌های داخلی به تحلیل محتوای خواندنی‌ها بر اساس مؤلفه‌های هویت ملی و و تأثیر آن در شکل‌گیری هویت ملی و ایرانی دانش‌آموزان پرداخته شده است نظیر: صالحی‌عمران، رضایی، نیازآذری و کمالی (۱۳۸۷)، فیاض و ایمانی قوشچی (۱۳۸۹) و پورزارعیان (۱۳۹۰) و ...

در زمینه بررسی و تحلیل مؤلفه‌های هویت در کتاب‌های غیردرسی می‌توان به پژوهش اسماعیلی، معمار و رئوفی‌منش (۱۳۹۰) اشاره نمود. نتایج این پژوهش نشان داد که مؤلفه‌های «علاقه به آداب و رسوم» و «علاقه به زبان و ادبیات فارسی» بیش از سایر مؤلفه‌ها مورد توجه نویسندگان کتاب‌های کودک بوده است. ذاکری و شمشیری (۱۳۹۴) نیز در پژوهش خود به بررسی مفهوم هویت ملی در دو مجموعه داستان «قصه‌های شیرین مغزدار» و «قصه‌بازی‌شادی» پرداختند. نتیجه پژوهش آنها نشان داد که در هر دوی این داستان‌ها، مؤلفه‌های هویت ملی وجود دارد. همچنین کرباسی، پربرخ و صنعت‌جو (۱۳۹۵) در پژوهش دیگری، به تحلیل آسیب‌های کتاب‌های داستانی

تصویری گروه سنی «الف» و «ب» در زمینه انتقال فرهنگ ملی پرداختند. یافته‌های بدست آمده از این پژوهش حاکی از آن است که بیشترین فراوانی عناصر آسیب‌رسان در انتقال فرهنگ ملی در کتاب‌های بررسی شده، در بعد اجتماعی و کمترین آن در بعد سیاسی - تاریخی است. در مجموع می‌توان چنین نتیجه گرفت که با وجود اهمیت فراوان نظریه اریکسون در مبحث هویت، تاکنون از نظریه اریکسون در زمینه شناسایی انواع و مؤلفه‌های هویت به کار رفته در کتاب‌های داستانی نوجوانان، به ویژه در رشته علم اطلاعات و دانش‌شناسی، استفاده نشده است. در نتیجه با توجه به خلأ موجود در پژوهش‌های صورت گرفته از حیث بررسی مؤلفه‌های هویتی در ادبیات داستانی نوجوانان، پژوهش حاضر تنها پژوهشی است که در حوزه کتاب‌های غیردرسی گروه سنی نوجوان براساس مؤلفه‌های هویتی انجام شده است.

روش پژوهش:

روش این پژوهش، توصیفی است. همچنین، از رویکرد تحلیل محتوا به منظور جمع‌آوری داده‌های پژوهش استفاده شده است. در پژوهش حاضر، ۱۸۰ داستان نوجوان (گروه سنی "د" و "ه") که در بین سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ توسط کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان منتشر شده است واحد نمونه‌گیری را شکل داده است. تعداد داستان‌های تألیفی / ترجمه‌ای و انواع هویت‌های مورد توجه در داستان‌ها واحد ثبت را تشکیل می‌دهد. واحد تحلیل نیز در پژوهش حاضر، پیام و مضمون داستان‌ها می‌باشد. در این پژوهش، روش نمره‌گذاری به این شکل بود که به ازای هر مضمون در داستان یک نمره به هویت مورد نظر تعلق گرفت. چنانچه یک داستان دارای چند مضمون بود، به هر یک از انواع هویت، نمره مورد نظر اختصاص داده شد.

برای انجام این پژوهش، از روش تحلیل محتوای کمی و کیفی به صورت همزمان استفاده شد. در رویکرد کیفی، ابتدا محتوای داستان‌ها بررسی و تحلیل شد و سپس با روش کمی، به ازای بودن هر یک از انواع مختلف هویت در داستان‌ها، امتیاز یک داده شد. مجموع امتیازهایی که یک داستان به دست آورد نشان‌دهنده میزان پرداختن انواع مختلف هویت در داستان‌های مورد بررسی می‌باشد. ابزار مورد استفاده در این پژوهش، سیاهه واری است که عناصر آن را انواع هویت‌های مطرح در نظریه روانی - اجتماعی اریکسون تشکیل می‌دهد. به منظور سنجش روایی سیاهه، اطلاعات مربوطه از متون و نوشته‌های روانشناسی گردآوری شد و در اختیار چهار نفر از اعضای هیئت علمی گروه روانشناسی و علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه فردوسی قرار گرفت. به این ترتیب، روایی

صوری ابزار گردآوری اطلاعات سنجیده شد. به منظور سنجش پایایی ابزار و اطمینان از بی‌طرفی نظر پژوهشگر، از اساتید راهنما و مشاور رساله خواسته شد تعداد ۱۰ عنوان از داستان‌های مورد نظر را که به شیوه تصادفی انتخاب شده بودند مورد ارزیابی قرار دهند. نتایج حاصل از محاسبه ضریب کاپای کوهن بیانگر توافق عالی بین انواع هویت شناسایی شده و قضاوت ارزیابان بود.

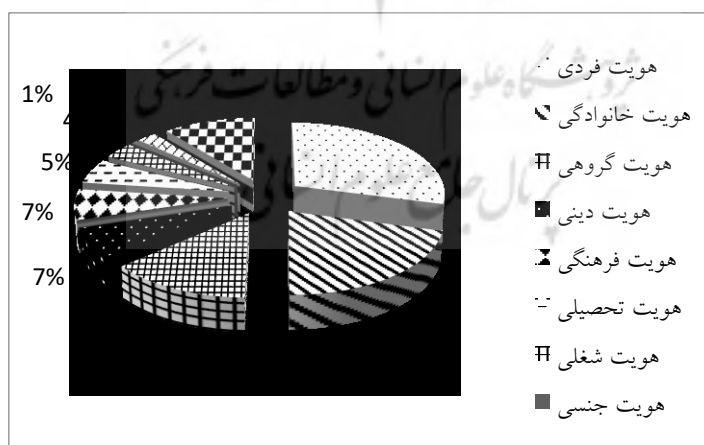
یافته‌های پژوهش

در پژوهش حاضر، تفکیک داستان‌های بررسی شده بر اساس نوع تولید (تألیف یا ترجمه) مطابق جدول ۱ می‌باشد.

جدول ۱. فراوانی و درصد فراوانی داستان‌های مورد بررسی بر اساس نوع تولید

نوع تولید	فراوانی	درصد فراوانی
تألیف	۱۶۸	۹۳/۳٪
ترجمه	۱۲	۶/۷٪
جمع کل	۱۸۰	۱۰۰٪

همانطور که داده‌های جدول ۱ نشان می‌دهد بیشتر داستان‌های مورد بررسی (۹۳/۳٪) از نوع تألیف و تنها ۶/۷٪ از داستان‌ها، ترجمه‌ای است. بررسی انواع مؤلفه‌های هویت در داستان‌های تألیفی در نمودار ۱، نشان داده شده است.

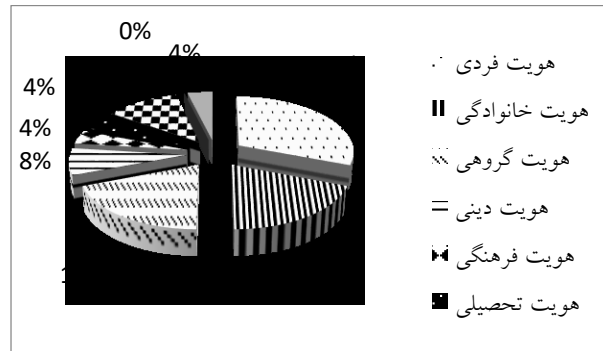

نمودار ۱. درصد فراوانی انواع هویت در داستان‌های تألیفی مورد بررسی (n=۱۶۸)

نگاهی به اطلاعات به دست آمده از نمودار ۱ حاکی از آن است که در این گروه از داستان‌ها، مصادیق مرتبط با هویت فردی (۲۹ درصد) بیشتر از سایر موارد مشاهده شده است؛ به بیانی دیگر، محوریت اصلی توجه به مؤلفه‌های هویت در داستان‌های مورد بررسی، توجه به هویت فردی بوده است. در دوره نوجوانی پرسش‌هایی درباره شخصیت و جزئیات آن در فرد به وجود می‌آید که باید پاسخ‌های قانع‌کننده‌ای برای آنها بیابد. پاسخ به این پرسش‌ها زمینه دستیابی فرد به خودشناسی را فراهم نموده و نوجوان قادر خواهد شد بخش بزرگی از هویت فردی خود را محقق سازد. آشنایی با توانایی‌ها، قابلیت‌ها، استعدادها، درونی، نیازهای اساسی روانی، و ضعف‌ها و محدودیت‌هایی که در شخصیت فرد نهفته است سبب می‌شود تا فرد به هویت فردی خود دست یابد.

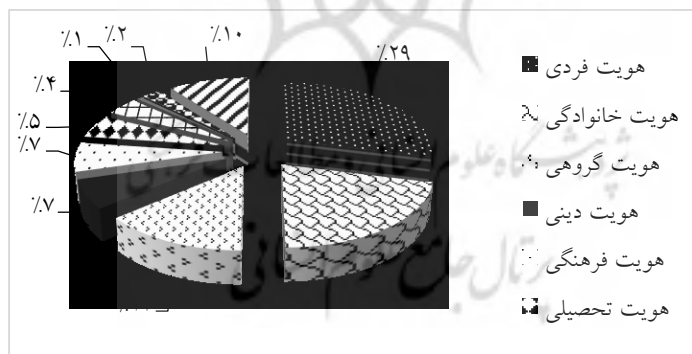
در داستان‌های تألیفی مورد بررسی پس از هویت فردی، بیش از سایر موارد به هویت خانوادگی با ۲۱ درصد پرداخته شده است. خانواده به عنوان اولین و کوچکترین نهاد اجتماعی شدن در انتقال ارزش‌های اخلاقی، اجتماعی، آداب و رسوم و ... به فرزندان نقش اساسی دارد. اعضای خانواده به ویژه والدین، آگاهانه یا ناآگاهانه، از راه آموزش مستقیم یا الگو قرار گرفتن برای کودکان و نوجوانان، در شکل دادن شخصیت و رفتارشان نقش مهمی ایفا می‌کنند. بنابراین اگر والدین بتوانند محیطی سالم و مناسب برای رشد فرزندان کودک و نوجوان خود فراهم آورند، می‌توان امیدوار بود که بستر مناسبی برای شکل‌گیری و رشد هویت سالم در کودک و نوجوان، در بطن خانواده ایجاد شود.

توجه به هویت گروهی با ۱۳ درصد در میان داستان‌های تألیفی در رتبه سوم قرار دارد. انسان موجودی اجتماعی است و اساساً شکل‌گیری هویت فردی در فرآیندهای اجتماعی شدن ریشه دارد؛ بنابراین می‌توان گفت ارتباطات فرد با گروه همسالان، دوستان و گروه‌های اجتماعی بزرگتر زمینه دستیابی به شناخت فردی و اجتماعی را در وی ایجاد می‌سازد. در این گروه از داستان‌ها، تمرکز بر هویت ملی (۱۱ درصد)، هویت فرهنگی (۷ درصد)، هویت دینی (۷ درصد)، هویت تحصیلی (۵ درصد)، هویت شغلی (۴ درصد)، هویت قومی (۲ درصد) و هویت جنسی (۱ درصد) در رتبه‌های بعدی قرار دارد. بررسی انواع هویت در داستان‌های ترجمه‌ای در نمودار ۲ نشان داده شده است.

نمودار ۲. درصد فراوانی انواع هویت در داستان‌های ترجمه‌شده مورد بررسی (n=12)

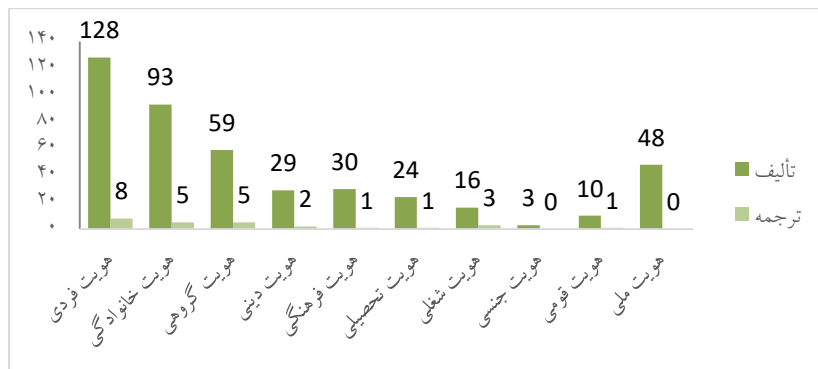
براساس نتایج به دست آمده در نمودار ۲، در داستان‌های ترجمه‌شده نیز بیشترین مؤلفه مورد توجه هویتی، هویت فردی (۳۱ درصد) بوده است. میزان پرداختن به هویت‌های خانوادگی و گروهی در این داستان‌ها به طور یکسان (۱۹ درصد) است. پس از آن، توجه به هویت شغلی (۱۱ درصد) قرار دارد. مصادیق مرتبط با هویت دینی با ۸ درصد و هویت فرهنگی، تحصیلی و قومی هر کدام با ۴ درصد در داستان‌ها مشاهده شده است. مصادیق مرتبط با هویت‌های جنسی و ملی (ایرانی) در این گروه از داستان‌ها مشاهده نشده است. درصد فراوانی انواع هویت در تمامی داستان‌ها (تألیف و ترجمه) در نمودار ۳ نشان داده شده است.

نمودار ۳. درصد فراوانی انواع هویت در داستان‌های مورد بررسی (n=180)

نگاهی به اطلاعات به دست آمده از نمودار ۳، حاکی از آن است که بیشترین توجه تمامی داستان‌ها به هویت فردی (۲۹ درصد)، و سپس هویت خانوادگی (۲۱ درصد)، هویت گروهی (۱۴)

درصد)، و هویت ملی (۱۰ درصد) است. همچنین، انواع هویت در داستان‌های تألیف و ترجمه به صورت مقایسه‌ای در نمودار ۴ نشان داده شده است.

نمودار ۴. مقایسه انواع هویت مورد توجه در داستان‌های تألیفی و ترجمه‌ای

همانطور که نمودار ۴ نشان می‌دهد هم در داستان‌های تألیفی و هم در داستان‌های ترجمه‌ای، بیشترین میزان توجه به هویت‌ها نسبت به هویت فردی صورت گرفته است. پس از آن، در هر دو گروه از داستان‌ها به هویت‌های خانوادگی و گروهی پرداخته شده است. شاید بتوان یکی از دلایل قرارگیری این سه نوع هویت در رتبه‌های نخست در داستان‌های تألیفی و ترجمه‌ای را توجه یکسان نویسندگان داخلی و خارجی به این مقوله‌ها دانست. چهارمین اولویت هویتی در داستان‌های تألیفی، توجه به هویت ملی است؛ این در حالی است که به این نوع از هویت در داستان‌های ترجمه‌ای پرداخته نشده است که بدیهی است به دلیل تفاوت هویت‌های ملی در کشورهای مختلف، این گونه باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی اطلاعات گردآوری شده نشان داد بیشتر داستان‌های مورد بررسی از نظر نوع تولید، تألیفی است. در مجموع، با توجه به یافته‌های به دست آمده از پژوهش حاضر به طور کامل آشکار است که در کتاب‌های داستانی مورد بررسی به انواع مختلف هویت به شکل یکسانی توجه نشده است. از نظر میزان پرداختن داستان‌ها به انواع هویت، بیشترین میزان توجه هم در تألیف و هم در ترجمه، هویت فردی است. همچنین با توجه به حضور فرد در محیط خانواده و نیز در سطح وسیع‌تر در گروه‌ها و نهادهای اجتماعی، دستیابی به هویت خانوادگی و گروهی بسیار ضروری است و نتایج

بررسی محتوای داستان‌ها نیز نشان داد که توجه به هویت خانوادگی و گروهی در داستان‌ها در رتبه‌های بعدی قرار دارد.

نتایج بدست آمده از بررسی هویت دینی در داستان‌های مورد بررسی، بیانگر سهم ناچیز توجه آنها به مباحث دینی و اعتقادی نوجوانان می‌باشد. اطلاعات بدست آمده بیانگر آن است که نویسندگان ایرانی در مقایسه با نویسندگان خارجی بیشتر به مباحث هویت دینی توجه داشته‌اند. شاید یکی از دلایل اختصاص سهم ناچیز داستان‌های بررسی شده به مقوله‌های دینی و مذهبی این باشد که در سایر انواع ادبیات کودک و نوجوان (نظیر کتاب‌های دینی) به این موضوعات و مباحث پرداخته می‌شود.

بررسی داستان‌های گروه سنی مورد پژوهش نشان داد که توجه به هویت فرهنگی در داستان‌های تألیفی ۷ درصد (۳۰ عنوان) و در داستان‌های ترجمه شده ۴ درصد (۱ عنوان) است. این موضوع نشان می‌دهد که در جامعه مورد پژوهش، نویسندگان ایرانی بیشتر از نویسندگان خارجی به مسئله هویت فرهنگی و تأثیرگذاری فرهنگ در شکل‌گیری هویت آگاه بوده و در محتوای داستان‌های تألیفی، بحث‌های فرهنگی و اخلاقی، بیشتر نمود عینی یافته است.

در پژوهش حاضر، ۵ درصد از داستان‌های تألیفی (۲۴ عنوان) و ۴ درصد از داستان‌های ترجمه شده (۱ عنوان) در حوزه هویت تحصیلی به رشته تحریر درآمده است. به نظر می‌رسد تمرکز ناچیز نویسندگان در داستان‌های بررسی شده بر مؤلفه‌های هویت تحصیلی، شرایط چندان مناسبی جهت زمینه‌سازی برخورداری از هویت تحصیلی مناسب در دستیابی به هویت شغلی اشاره شده در پژوهش میوز (Meeus, 1993) و هویت ملی اشاره شده در پژوهش جکسون (Jackson, 2006) را فراهم نمی‌آورد.

از دیگر انواع هویت‌های مورد توجه در این پژوهش، هویت شغلی بود. یافته‌ها نشان داد تنها ۴ درصد (۱۶ عنوان) از داستان‌های تألیفی و ۱۱ درصد (۳ عنوان) از داستان‌های ترجمه‌ای به مباحث مربوط به مشاغل پرداختند. شاید یکی از دلایل احتمالی این عدم پرداختن به مباحث حرفه‌ای و شغلی، تفکیک منابع و توجه به آنها در دسته دیگری از منابع یعنی آثار علمی باشد. بنابراین شاید بتوان گفت این گروه از کتاب‌های غیرداستانی بهتر می‌تواند به مباحث شغلی و مهارت‌های مورد نیاز برای هر شغل بپردازد.

یافته‌های پژوهش حاضر در زمینه میزان توجه به هویت جنسی نشان داد تنها ۱ درصد از داستان‌های تألیفی (۳ عنوان کتاب) به مباحث هویت جنسی پرداختند و هیچ کدام از داستان‌های ترجمه شده نیز به این نوع از هویت توجه نکردند. نتایج این پژوهش کم توجهی نویسندگان داستان‌ها را در این بازه زمانی پنج ساله (۹۴-۱۳۹۰) به این موضوع نشان می‌دهد. این در حالی است که در جوامع مختلف و به ویژه در ایران که گفتگوی والدین با فرزندان در خانواده‌ها و معلمان و دانش‌آموزان در نظام آموزش و پرورش درباره مسائل جسمی و جنسی بسیار محدود بوده و در شمار امور ناگفتنی به شمار می‌آید وجود کتاب‌هایی که بتوانند این آموزش‌ها را به طور غیرمستقیم و در قالب‌های مختلف به نوجوانان منتقل نمایند بسیار ضروری و با اهمیت است.

از آنجا که فرهنگ سیاسی هر کشوری با دیگری متفاوت است بالطبع محتوای سیاسی کتاب‌های منتشر شده در کشورهای مختلف، نیز با یکدیگر متمایز است. بررسی داستان‌های نوجوانان در این پژوهش نشان داد که ۲ درصد از داستان‌های تألیفی (۱۰ عنوان) و ۴ درصد از داستان‌های ترجمه‌ای (۱ عنوان) به این نوع از هویت اشاره نمودند که بسیار محدود است. به طور کلی می‌توان گفت بی‌توجهی نویسندگان به این مسئله مهم به ویژه برای کشور ایران که دارای تنوعات و پراکندگی قومی، مذهبی، فرهنگی و مناسبات اقتصادی خاص خویش هستند احتمال دارد از سوی اقلیت‌ها یا گروه‌های قومی به صورت نادیده انگاشتن یا کم‌توجهی حتی در حوزه نشر کتاب‌ها نسبت به جوامع آنها برداشت شده و به نوعی جدایی فرهنگی را ایجاد نماید. از سوی دیگر احتمال دارد عدم آشنایی سایر نوجوانان با گروه‌های قومی که در یک کشور ساکن هستند موجبات بروز عدم وفاق ملی و هویت ملی یکپارچه را در کشور به وجود آورد.

هویت ملی یکی دیگر از انواع مهم هویتی است که توجه به آن، زمینه‌ساز شکل‌گیری هویت را در افراد و به ویژه نوجوانان فراهم می‌آورد. در بررسی این نوع از هویت در داستان‌ها، یافته‌ها نشان داد تنها ۱۱ درصد از داستان‌های تألیفی (۴۸ عنوان) به مباحث مرتبط با هویت ملی پرداختند و در داستان‌های ترجمه‌ای نیز مصادیق مرتبط با هویت ملی (ایرانی) مشاهده نشد. به نظر می‌رسد با توجه به اینکه مباحث هویتی، فرهنگ‌وابسته است و از هر کشوری به کشور دیگر متفاوت است لذا بدیهی است نویسندگان خارجی در کتاب‌های داستانی خود به مباحث مربوط به هویت ملی ایرانی نپرداخته باشند.

پس از جمع‌بندی انواع هویت در داستان‌های مورد پژوهش، داستان‌هایی که بیشترین امتیاز را کسب نمودند، شناسایی گردید. بررسی مجموع امتیازهای کسب شده هر یک از داستان‌ها در این

پژوهش نشان داد که داستان‌های "چوپان کوچک" اثر عبدالرحمان اونق و "سایه‌ی هیولا" اثر عباس جهانگیریان با کسب امتیاز ۷ از مجموع ۱۰ امتیاز، بیشتر از سایر داستان‌ها به انواع مختلف هویت توجه نمودند. پس از آن، داستان‌هایی که با کسب ۶ امتیاز به انواع مختلف هویت پرداختند شامل داستان‌های "سریع‌تر از نور" اثر محمد علی حسنین، "راز باغ متروک" اثر محمود برآبادی، "فریاد آق‌اویلی" اثر عبدالرحمان اونق، "عشق و رنج و بلوط" اثر رضا موزونی و "آن سوی پرچین خیال" اثر عبدالصالح پاک است. بنابراین، این ۷ داستان را می‌توان به عنوان آثار داستانی که بیش از حد متوسط به انواع و مؤلفه‌های مورد توجه در نظریه اریکسون و نیز سایر بحث‌های هویتی نوجوانان توجه نموده‌اند در نظر گرفت. به منظور نشان دادن مزایای داستان در هویت‌یابی از نظر محتوا، در ادامه، به تحلیل ۵ نمونه از داستان‌های نوجوانان از حیث انواع هویت پرداخته می‌شود.

الف) سفر به شهر یور-هادی خورشاهیان (هویت جمعی - دینی - ملی)

در این داستان شخصیت اصلی از طریق مشارکت با اعضای تیم فوتبال محله به آرزوی خود در تابستان که مسافرت است دست می‌یابد. به بیانی دیگر هویت گروهی (جمعی) در این داستان نمود عینی یافته است. همچنین در طول برنامه سفر به مشهد به انجام اعمال مذهبی پرداخته و علاوه بر گسترش مفاهیم هویت دینی در شخصیت‌های داستان، هویت ملی نیز از طریق بازدید از مکان‌های طبیعی و جغرافیایی مشاهده می‌شود.

ب) شاهین‌ها و بشکه باروت - محمد رضا اصلانی (هویت فردی - خانوادگی -

جمعی - ملی)

در داستان شاهین‌ها و بشکه باروت، محسن به عنوان شخصیت اصلی ضمن آگاهی و شناخت نسبت به هویت فردی و توانایی‌ها و استعداد‌های خود با همکاری برادرانش (هویت جمعی) به فعالیت‌های ضد شاهنشاهی دست می‌زند. همچنین داستان در بطن زندگی یک خانواده و اعضای آن اتفاق می‌افتد و خواننده با ماهیت زندگی خانوادگی شخصیت‌های داستان آشنا می‌شود (هویت خانوادگی). از سوی دیگر، یکی از رویدادها و وقایع تاریخی مهم در نظام جمهوری اسلامی ایران یعنی وقایع و حوادث پیش از انقلاب در این کتاب به تصویر کشیده شده و خواننده با حرکت‌های انقلابی مردم (در قالب فعالیت‌های یک خانواده در این داستان) در دوران شاهنشاهی آشنا می‌شود (هویت ملی).

ج) شناگر - عباس عبدی (هویت فردی - جمعی - فرهنگی - تحصیلی - شغلی)

در این داستان، شغل پدر شرایطی را فراهم کرده که از اصفهان به بندرعباس مهاجرت کند. پسر بزرگ خانواده که علاقه زیادی به درس خواندن دارد (هویت تحصیلی)، پس از اتمام سال تحصیلی و فرارسیدن تابستان به همراه پدر به بندرعباس می‌رود. تجربه تلخ غرق شدن شخصیت اصلی در رودخانه در دوران کودکی و تذکر پدر به اینکه اگر کمی شنا کردن یاد می‌داشت می‌توانست خودش را روی آب نگه دارد، موجب شد قهرمان داستان بر ترس خود از آب غلبه کرده و فوت و فن شنا را به طور کامل آموزش ببیند (هویت فردی). او پس از سفر به جزیره کیش به همراه پدر، کار ماهیگیری و جهت‌یابی جغرافیایی بر اساس حرکت ستارگان را هم یاد گرفت (هویت شغلی). در واقع، قهرمان داستان تحت تأثیر شغل پدرش که مسئول شیلات بندرعباس شده بود با آدم‌هایی با زبان‌ها و فرهنگ‌های مختلف آشنا شد و به خاطر کنجکاوی‌های زیاد سعی کرد هر چیز تازه‌ای که مربوط به آن منطقه و ماهی و دریا بود یاد بگیرد. در این داستان، اطلاعاتی درباره آب و هوا، محیط زندگی و شغل بیشتر افراد این منطقه بیان شده است (هویت فرهنگی). به‌خطر افتادن و حادثه شکاف برداشتن قایق از کف در یکی از مأموریت‌هایی که پسر با پدرش و دو نفر دیگر از همکاران پدرش بودند نقطه اوج داستان است. همگی آنها مجبور می‌شوند خود را به دریا بیندازند و شناکنان خود را به ساحل برسانند. پسر با مهارتی که در شنا دارد به پدرش و دو نفر دیگر کمک کرده تا آنها هم به خشکی برسند و بدین صورت همگی با کمک هم نجات می‌یابند (هویت جمعی).

د) چوپان کوچک - عبدالرحمن اونق (هویت فردی - خانوادگی - جمعی -

فرهنگی - تحصیلی - شغلی - قومی)

مضمون اصلی داستان به تصویر کشیدن زندگی خانواده‌های عشایر ترک است (قومی). خانواده آیحان نیز یکی از اینهاست که با سختی و مشقت زیاد زندگی می‌کنند. استقرار یک اتوبوس کهنه در محل چادرهای عشایر اتفاقی است که موجب می‌شود پدر بزرگ آیحان که خودش تحصیل کرده است، آیحان را ترغیب کند که به تحصیل پردازد (تحصیلی). اما پدر آیحان مثل بقیه چوپان‌ها از این اتفاق راضی نبوده و معتقد بودند چون آنها همه چوپان هستند بچه‌های آنها هم باید کار آنها را ادامه بدهند. پدر بزرگ برای افزایش تعداد دانش آموزان مدرسه و متعاقب آن، ماندن اتوبوس در محل چادرهای آنها و کمک تعدادی از بچه‌ها بسیار تلاش کرد (جمعی) تا اینکه موفق شد برای افزایش سطح دانش و سواد بچه‌ها، اتوبوس را در منطقه نگه دارد. در این داستان، تصورات قدیمی مردم مبنی بر اینکه اگر بچه‌ها با سواد شوند به شهر رفته و وسوسه زیبایی‌های شهر شده و دیگر به

آنجا بر نمی‌گردند بارها بیان شده است (قومی، فرهنگی). تایماز پسرعموی آیحان بود که به تحصیل علاقه‌ای نداشت و به همین دلیل پدر آیحان همیشه او را با پسر خودش مقایسه می‌کرد و او را بیشتر از پسرش دوست داشت (خانوادگی). در پایان داستان، آیحان با سعی و تلاش خود (فردی) توانست مقاطع تحصیلی را تمام کرده و برای ادامه تحصیل به شهر برود (تحصیلی). البته او تصمیم گرفت در زمان تعطیل شدن مدرسه‌ها در تابستان، دوباره به آنجا برگشته و کار چوپانی را که خیلی دوست داشت انجام دهد (شغلی).

۵) وقتی مژی گم شد (هویت فردی - خانوادگی - جنسی)

خانواده دو باجناب برای تفریح به ویلای یکی از آنها می‌روند و در ادامه داستان، اعضای هر خانواده و شغل و تحصیلات و ... آنها توصیف می‌شود. دو خواهر پس از بچه‌دار شدن اسم دختران‌شان را مژده و مژگان می‌گذارند و هر دو را مژی صدا می‌زنند و برای تشخیص دخترخاله‌ها، اسم مادر هر کدام را پشت سر اسم مژی می‌آورند: مژی نرگس، مژی فریبا. در شروع کتاب، پایان داستان که «مژی گم می‌شود» بیان می‌گردد و در هر بخش، یک نفر خود را مقصر این حادثه می‌داند. پدر مژی (ناصر) به دلیل عصبانیت شب گذشته‌اش در فراموشکاری مژی برای آوردن قرص‌های معده او، خودش را مقصر می‌داند. مادر مژی (نرگس)، آن شب به دلیل سرگرم شدن با تلفن و برنداشتن قرص‌های همسرش خود را مقصر سروصدا و دعوای آن شب می‌داند. برادر مژی (مسعود) نیز که از قبل از ماجرای فرانکشتاین باخبر بود خودش را به نوعی تقصیرکار می‌داند و او که در کلاس‌های قصه‌گویی شرکت می‌کرد سعی کرد ماجرای گم شدن مژی را با راهنمایی استادش از زاویه دیدهای مختلف بنویسد. در بخش بعد، داستان در زاویه دید خاله مژی (فریبا) روایت می‌شود. او خودش را مقصر آشنایی مژی با زهره (دوست دخترش) می‌داند چون او دخترش مژی را به خاطر تنهایی در خانه، در کلاس کامپیوتر ثبت‌نام کرد و دخترش در آنجا با زهره آشنا شد و زهره بود که برای اولین بار ماجرای فرانکشتاین را شروع کرد. پدر مژی (سامان) هم فکر می‌کرد او مقصر گم شدن مژی است. و بعد مژی فریبا در پایان، خواست ماجرای قرار گذاشتن دخترخاله‌اش با زهره و فرانکشتاین را برای همه تعریف کند ولی تصمیم گرفت خودش به آنجا برود و به دخترخاله‌اش کمک کند. برای همین منظور، با زهره قرار گذاشت. با رفتن مژی فریبا به محل قرار، او متوجه خطری شد که جان او و چند دختر دیگر را در آن محل تهدید می‌کرد و خوشبختانه پلیس که متوجه حرکت‌های مشکوک در آن خانه شده بود از راه رسید و به کمک

آنها آمد. در این داستان، به طور غیرمستقیم بحث هویت جنسی و مباحث مربوط به آن برای خوانندگان تشریح شده است. در پایان، مشخص می‌شود که مژگی نرگس آن روز خودش را در کمند پنهان کرده و همه فکر می‌کردند گم شده و به دنبال او می‌گردند و مژگی فریبا که می‌خواهد به او کمک کند و از ماجرای فرانکشتاین که زهره قبلاً گفته بود خبر داشت، این خطر را پذیرفته تا خودش، دخترخاله‌اش را پیدا کند ولی به ضرر خود او تمام می‌شود و برای او خطرات بزرگی پیش می‌آید.

منابع

- آگ‌برن، ویلیام فیلدینگ؛ نیم کوف، مایر فرانسیس (۱۳۸۰). *زمینه جامعه‌شناسی* (ا.ح. آریان‌پور، مترجم). تهران: نشر گستره (نشر اثر اصلی ۱۹۷۴).
- احدی، حسن؛ جمهری، فرهاد (۱۳۹۱). *روان‌شناسی رشد* (۲): *نوجوانی، بزرگسالی (جوانی، میانسالی و پیری)*. تهران: پردیس.
- اسماعیلی، رضا، معمار، ثریا و رئوفی‌منش، صدیقه (۱۳۹۰). *بررسی جایگاه هویت فرهنگی ایران در کتاب‌های کودکان در سال‌های ۷۵، ۸۰ و ۸۵ مطالعات فرهنگ-ارتباطات (نامه پژوهش فرهنگی سابق)*، ۱۲ (۱۳)، ۴۰-۹.
- افهمی، بنفشه (۱۳۸۵). *بررسی مضامین و آموزه‌های سیاسی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی. پژوهش‌های تربیت اسلامی*، ۲، ۲۸-۷.
- برجعی، احمد (۱۳۸۷). *شکل‌گیری هویت، وقتی نوجوان خودش را کشف می‌کند. رشد مشاور مدرسه*، ۳ (۴): ۲۰-۲۱.
- برگر، کاتلین (۱۳۹۴). *روان‌شناسی رشد کودکان و نوجوانان* (اسماعیل سعدی‌پور، مترجم). تهران: دوران (نشر اثر اصلی ۲۰۱۵).
- پارسا، محمد (۱۳۹۳). *روان‌شناسی رشد کودک و نوجوان*. تهران: بعثت.
- پراین، لارنس (۱۳۹۱). *تأملی دیگر در باب داستان (محسن سلیمانی، مترجم)*. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری (نشر اثر اصلی ۲۰۱۲).
- پریخ، مهری (۱۳۸۲). *نقش ادبیات کودکان و نوجوانان در پاسخگویی به نیازهای آنان. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۳ (۶): ۲۳-۳۶.
- پورزارعیان، ناصر (۱۳۹۰). *تحلیل محتوای کتاب جدید التالیف جامعه‌شناسی ۲*. بازیابی شده از: <http://npsf.blogfa.com> (۲۴، Jan، ۲۰۱۵)

- تایپا، کلود (۱۳۸۶). *درآمدی بر روان‌شناسی اجتماعی: مجموعه ضرورت‌های جامعه‌شناسی روانی (مرتضی کتبی، مترجم)*. تهران: نشر نی (نشر اثر اصلی ۲۰۰۷).
- حاضری، علی محمد و احمدپور خرمی، علیرضا (۱۳۹۱). بازنمایی جنسیت در کتب فارسی مقاطع تحصیلی راهنمایی و دبیرستان در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸. *زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)*، ۱۰ (۳)، ۷۵-۹۶.
- حجازی، بنفشه (۱۳۹۴). *ادبیات کودکان و نوجوانان: ویژگیها و جنبه‌ها*. تهران: نشر روشنگران و مطالعات زنان.
- ذاکری، مختار و شمشیری، بابک (۱۳۹۴). بررسی مفهوم هویت در مجموعه داستان‌های «قصه‌های شیرین مغزدار» و «قصه بازی شادی». *مجله مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز*، ۶ (۳)، ۵۹-۸۶.
- رفیعی، حسن (۱۳۸۲). *اریکسون فرزند خود و معمار هویت*. تهران: دانژه.
- زاویه، سعید و عزیزی، سیده مهدیه (۱۳۹۲). تصاویر کتاب‌های درسی و رابطه آنها با هویت ملی و دینی، مطالعه کتاب‌های اول و دوم دبستان. *فصلنامه مطالعات ملی*، ۱۴ (۴)، ۱۴۰-۱۲۱.
- سبحانی‌جو، حیاتعلی (۱۳۸۳). *هویت و بحران هویت*. پیوند، ش ۳۰۱.
- شاملو، سعید (۱۳۹۱). *مکتب‌ها و نظریه‌ها در روان‌شناسی شخصیت*. تهران: رشد.
- شرفی، محمدرضا (۱۳۹۲). *دنیای نوجوان*. تهران: انتشارات منادی تربیت.
- صالحی‌عمران، ابراهیم، رضایی، احمد، نیاز آذری، کیومرث و کمالی کارسالاری، نعمت‌الله (۱۳۸۷). بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های هویت ملی در کتاب‌های درسی دوره راهنمایی. *مجله مطالعات ملی*، ۹ (۳): ۳-۲۶.
- صدر، ضیا؛ صرافی، علیرضا (۱۳۸۶). *کثرت قومی و هویت ملی ایرانیان*. تهران: اندیشه نو.
- فروتن، یعقوب (۱۳۸۹). *جامعه‌پذیری جنسیتی در کتاب‌های درسی مدارس ایران*. *زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)*، ۸ (۳)، ۲۱۶-۱۹۵.
- فیاض، ایراندخت (۱۳۸۷). *بررسی فراتحلیلی محتوای کتاب‌های درسی در رابطه با ارزش‌های اسلامی - ایرانی*. *مجله فرهنگ و علم*، ۱ (۱)، ۴۰-۱۱.
- فیاض، ایراندخت و ایمانی قوشچی، فریبا (۱۳۸۹). *بررسی نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی تاریخ و علوم اجتماعی دوره متوسطه رشته‌های علوم انسانی، تجربی و ریاضی فیزیک در سال تحصیلی ۸۹-۱۳۸۸*. *فصلنامه روان‌شناسی تربیتی*، ش ۱۷، سال ۶: ۲۹-۶۳.
- قاسمی، یارمحمد (۱۳۸۳). *بررسی میزان تعلق خاطر دانش‌آموزان دوره متوسطه به هویت ملی*. *فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت*، ۲۰-۱۹ (۲-۱): ۱۴۳-۱۷۲.
- کاردان، ژیلا، فتحی آذر، اسکندر و ادیب، یوسف (۱۳۹۶). *تجارب دانشجویان دختر از مفهوم جنس در کتب درسی: پژوهشی پدیدارشناسانه*. *فصلنامه پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی*، ۱۹، ۲۰-۹.

- کرباسی، آرزو؛ مهری پریخ و اعظم صنعت‌جو (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی کتابهای داستانی تصویری بازاری برای کودکان گروه سنی الف و ب، پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۶ (۲).
- کریمی، عبدالعظیم (۱۳۹۰). روانشناسی رشد: مراحل شکل‌گیری اخلاق در کودک (با تأکید بر رویکردهای تحولی). تهران: عابد.
- لطف‌آبادی، حسین (۱۳۷۹). روانشناسی رشد کاربردی نوجوانی و جوانی (۱). تهران: اسپید.
- (۱۳۹۵). روانشناسی رشد (۲): نوجوانی، جوانی و بزرگسالی. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.
- محسنی، نیک‌چهر (۱۳۸۴). نظریه‌ها در روانشناسی رشد: شناخت، شناخت اجتماعی، شناخت و عواطف. تهران: پردیس ۵۷.
- منصور، محمود (۱۳۹۵). روانشناسی ژنتیک: تحول روانی از تولد تا پیری. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت).

References

- Brower, M. (1991). The Social Self: on Being the Same and Different at the Same Time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17 (5) :473-482.
- Erickson, E. H. (1968). *Identity. Youth and Crisis*. New York: Norton.
- Good, Carter (1945). *Dictionary of Education*. New York: Mc Graw-Hill Book Company.
- Jackson, Tamara j. (2006). Were the Colonials Americans? History Curriculum and National Identity Construction for Immigrant Children in Southeast Losajeles. Retrieved from <http://www.Polisci.ufl.edu>.
- Kim, Hyo-jeong (2004). National Identity in Korean Curriculum. *Canadian Social Studies*, 38 (3).
- Libekind, K. (1992). *Ethnic Identity: Challenging the Boundaries of Social Psychology*. In G. Breakwell (ed.), *Social Psychology of Identity and the Self Concept* (147-148). Surrey University Pres.
- Lopata, H. Z. (1993). The Interweave of Public and Private: women's Challenge to American Society. *Journal of Marriage and the Family*, 55: 176-190.
- Meeus, W. (1993). Occupational Identity Development, school performance, and school support in adolescence: finding of a dutch study. *Adolescence*, 28, p. 809-817.
- Tojfel, H. (1981). *Human Groups and Social Categories*. New York: Cambridge University Press.